

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук, доцента

Басенка Руслана Олександровича

про дисертацію **Ал-Самаррай Алаа Хуссейн Малу**

«ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ АЛЬ-ФАРАБІ»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми дослідження. У наш час людство знаходиться у точці біфуркації цивілізаційного розвитку, що обумовлено глобальним переділом сфер впливу в світовій політиці, економіці та інформаційно-ідеологічних технологіях між декількома високорозвиненими державами, які мають сталу економіку, істотні запаси життєво важливих природних ресурсів, потужний військовий потенціал. За останні кілька десятиліть почастишали випадки вирішення конфліктних ситуацій в різних регіонах світу методами силового впливу, збільшилася кількість зіткнень на ґрунті міжетнічних розбіжностей і релігійної нетерпимості, різко зросла кількість техногенних та екологічних катастроф із тяжкими наслідками, як для населення, так і для довкілля. У ситуації, що склалася прийняття світовим співтовариством узгоджених рішень щодо виходу з кризових ситуацій має базуватися на основі звернення до загальнолюдських цінностей, ідеалів гуманізму і людяності.

У зв'язку з цим, вагоме значення набуває вивчення творчої спадщини видатних гуманістів і мислителів минулого, яке набуває нової актуальності в сучасних умовах. Особливо це важливо для виховання молодого покоління, яке в своїй майбутній професійній, громадянській або державній діяльності повинно керуватися ідеями гуманізації та демократизації суспільства, цінностями справедливості, толерантності, поваги до думки інших людей. Із огляду на сказане, звернення до інтелектуальної спадщини видатного філософа і просвітника середньовічного Сходу – Абу Насра Аль-Фарабі – вбачається цілком своєчасним і закономірним.

Слід наголосити, що дисертант виконав роботу відповідно до плану наукових досліджень Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» в межах комплексної науково-дослідної теми «Вітчизняна і зарубіжна педагогічна спадщина (друга половина XIX – початок XXI століття)» (реєстраційний номер 0106U013193), що також свідчить про своєчасність і важливість здійсненого дослідження.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. У результаті проведеного дослідження дисертантом здобуто вагомі результати, зокрема: виділено позитивні і негативні соціально-історичні, політичні та культурні чинники, що вплинули на формування світогляду Аль-Фарабі; виявлено вплив ідей давньогрецьких філософів на формування наукових і педагогічних поглядів Аль-Фарабі; розкрито погляди Аль-Фарабі на предмет і зміст природничо-наукової освіти, її місце в класифікації наук ученого, цілі і завдання, порядок вивчення; охарактеризовано основні ідеї Аль-Фарабі в сфері гуманітарних наук і освіти на основі філософського підходу; виділено цілі і завдання, необхідний рівень і зміст гуманітарних знань, вимоги до учнів; визначено сутність психолого-педагогічних поглядів Аль-Фарабі; окреслено визначальну роль виховання у формуванні характеру людини.

Нові факти, одержані здобувачем. Дисертація Ал-Самаррай Алаа Х. Малу є комплексним дослідженням, у якому відповідно до поставлених завдань вперше у взаємозв'язку проаналізовано історичні документи, праці Аль-Фарабі, спадщину його послідовників, що дало змогу систематизувати філософські, наукові та педагогічні погляди мислителя; виділено сукупність факторів, що вплинули на формування і становлення поглядів Аль-Фарабі, його ідей і висловлювань стосовно пізнавальних процесів, навчання і виховання. У роботі виявлені особливості поглядів Аль-Фарабі на предмет і зміст природничо-наукової і гуманітарної освіти, методи і принципи навчання, роль учителя в освітньому процесі та вимоги до рівня його підготовки, роль учня і вимоги до його особистісних якостей, а також розширено наукові уявлення про внесок ученого в розвиток прогресивної

педагогічної думки Сходу. Важливим є введення до наукового обігу невідомих та маловідомих архівних документів та історичних фактів стосовно розкриття філософсько-педагогічних ідей Абу Насра Аль-Фарабі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Автором на достатньому науковому рівні обґрунтовано вибір теми, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, його наукову повизну. Зроблені у роботі висновки є результатом опрацювання й аналізу 187 джерел, викладених різними мовами, які об'єднано у такі групи: друковані і рукописні праці Аль-Фарабі; праці істориків, філософів, поетів, богословів середньовічного Сходу; праці сучасних дослідників спадщини Аль-Фарабі. Такий масштабний огляд джерельної бази дозволяє з великим ступенем впевненості стверджувати про достовірність викладених Ал-Самаррай Алаа Х. Мало результатів.

Теоретичне та практичне значення отриманих автором результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що в кінцевому рахунку вирішують конкретне наукове завдання, яка має суттєве значення для історико-педагогічної науки. Практична цінність роботи також підтверджується наявністю довідок про впровадження її результатів в освітній процес.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Матеріали, викладені у роботі, можуть бути використані для подальших наукових досліджень, а також бути корисними при оновленні та доповненні таких навчальних курсів як «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», написанні підручників і навчальних посібників з історії педагогіки, розширенні тематики кваліфікаційних робіт здобувачів освіти.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності загалом. Дисертація Ал-Самаррай Алаа Х. Мало є логічно побудованою, цілісною роботою та має структуру, яка відповідає рекомендаціям, прийнятим для кандидатських

дисертацій з історії педагогіки. Вона складається з анотації, вступу, основної частини, яка містить два розділи із висновками до кожного з них, загальних висновків і списку використаних джерел. Варто наголосити також на логічному, зв'язному викладі матеріалу основної частини, який дає змогу дисертанту бачити цілісну картину філософсько-педагогічних уявлень Аль-Фарабі та структурувати їх. Так, спочатку проаналізовано історичний період життя й діяльності мислителя, простежено його життєвий і творчий шлях, розглянуто передумови, які вплинули на становлення персоналії науковця, формування ідей і поглядів, які втілились у його вченні. А потім проведено з'ясування загальних і специфічних рис розробки ідей природничо-наукової й гуманітарної освіти у роботах мислителя, розкрито сутність його психологічних і педагогічних поглядів. Такий підхід дав можливість підтвердити думку про те, що філософський ідейний простір мислителів Сходу – важлива частина педагогічної спадщини, а її надбання потрібно використовувати в сучасних розробках психолого-педагогічних концепцій, зокрема в навчальній та виховній діяльності, які Аль-Фарабі розглядав у тісному взаємозв'язку.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових виданнях підтверджується тим, що наведені в роботі наукові положення опубліковано у 12 наукових працях, серед яких 7 – статті у провідних фахових виданнях, а 5 – матеріали конференцій. Аналіз їх змісту дозволяє констатувати повноту викладення наукових положень, висновків і рекомендацій отриманих у ході дослідження.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації. Матеріали, викладені у дисертації та в авторефераті дисертації, повністю ідентичні. Автореферат містить стислий опис дисертації за розділами. Дається опис методик дослідження, отриманих результатів, наведені висновки з роботи. Основні результати роботи відповідають поставленій у ній меті.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Оцінюючи в цілому позитивно дисертацію Ал-Самаррай Алаа Хуссейн Малу, відзначимо, що робота не позбавлена певних недоліків та дискусійних положень.

1. Важливим показником проведення історико-педагогічного пошуку є дотримання принципу історизму. З огляду на це, у вступі дисертації необхідно було б чітко обґрунтувати нижню та верхню хронологічні межі дослідження, а також пояснити історичну методологію дисертації.

2. Значним доповненням наукової новизни дисертації, на наш погляд, було б виокремлення здобувачем етапів, тенденцій, закономірностей та суперечностей розвитку філософсько-педагогічних поглядів Аль-Фарабі у широкому цивілізаційному контексті, що суттєво б посилює теоретико-методологічні позиції дослідження.

3. Суттєво доповнив би теоретичні засади дослідження окремий аналіз поняттєво-категоріального апарату дисертації, адже в тексті використовується чимало як історичних, так й інноваційних понять і категорій, дефініюванню яких можна було б присвятити окремий параграф дисертації.

4. Сумнів викликає послідовність розташування підрозділів у другому розділі дисертації. Так, педагогічні погляди Аль-Фарабі є центральною темою дисертації, а відтак логічним було б розглядати їхню сутність на початку розділу. Натомість цьому ключовому складнику предмета дисертації присвячено останній підрозділ другого розділу, що дещо суперечить предмету та завданням дослідження. У цьому ж контексті спостерігається певна невідповідність між завданнями та підрозділами дисертації. Так, приміром, окремим завданням дослідження дисертант визначає «... окреслити перспективи подальшого розвитку філософсько-педагогічних поглядів Аль-Фарабі». Водночас виконання цього завдання, окремого підрозділу не присвячено, що дещо збіднює ґносеологічні та практичні актуалітети проведеного історико-педагогічного пошуку.

5. Схвально оцінюючи проведений автором аналіз педагогічних поглядів Аль-Фарабі, вважаємо, що було б за краще розкрити їх у певній послідовності: насамперед, розглянути проблеми виховання (мета, принципи, форми та методи), а потім – проблеми навчання (зміст, методичні прийоми тощо). У дисертації спорадично систематизовано педагогічні погляди мислителя, що утруднює цілісне сприйняття його філософсько-педагогічної спадщини.

6. Відповідно до п. 13 чинних «Вимог до оформлення дисертації», затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України 12 січня 2017 року, № 40, «...обов'язковим додатком до дисертації є список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення, форма участі)». Додатки дисертації слід було б доповнити необхідними матеріалами.

Разом із тим, наведені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Дослідження Ал-Самаррай Алаа Хуссейн Малу можна розглядати як актуальне, цілком самостійне й завершене, яке має обґрунтовану наукову новизну, теоретичне й практичне значення.

Висновок. Дисертація Ал-Самаррай Алаа Хуссейн Малу «Філософсько-педагогічні погляди Аль-Фарабі» є актуальним, завершеним і цілісним дослідженням, яке розв'язує важливе завдання з розширення уявлень про природу і характер філософсько-педагогічних поглядів Абу Насра Аль-Фарабі, розкриває їх значимість для педагогіки і визначає перспективи подальшого розвитку. Вона повністю відповідає паспорту спеціальності 13.00.01, вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (п. 9, 11, 12, 13, 14) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами та доповненнями (Постанова Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. щодо кандидатських дисертацій, Наказ Міністерства науки й освіти України «Про затвердження вимог до

оформлення дисертацій від 12.01. 2017 р.), а її автор, **Ал-Самаррай Алаа Хуссейн Малу**, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри правознавства та фінансів
Полтавського інституту економіки і права
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»

Р. О. Басенко

